

5. Taalhandelingen

Opdracht 5.1

Vraag: Welke van de volgende werkwoorden is een performatief werkwoord: *vertrouwen*, *vragen*, *gebruiken*, *concluderen*?

Relevante paragraaf: 5.2

Antwoord: Een werkwoord is een performatief werkwoord wanneer het (i) in de tegenwoordige tijd, (ii) met een subject in de eerste persoon en (iii) eventueel gecombineerd met het woord *hierbij*, het taalhandelingskarakter van de zin waarin het voorkomt tot uitdrukking brengt. Om bovenstaande vraag te beantwoorden moeten dus eerst zinnen met de genoemde werkwoorden worden gevormd:

- (a) Hierbij vertrouw ik je.
- (b) Hierbij vraag ik je of je mij wilt helpen verhuizen.
- (c) Hierbij gebruik ik jouw nieuwe fiets.
- (d) Hierbij concludeer ik dat de verdachte schuldig is.

In de gevallen (2) en (4) houdt het uitspreken van de zin in dat wat het werkwoord noemt, tot stand wordt gebracht: met (2) wordt de vraag gesteld, met (4) wordt de conclusie getrokken. De werkwoorden *vragen* en *concluderen* zijn dus performatieve werkwoorden. Er is geen conventie die maakt dat je door het uitspreken van (1) iemand kunt vertrouwen. Het werkwoord *vertrouwen* is dus geen performatief werkwoord. Wat (3) betreft: de betekenis van *gebruiken* heeft geen betrekking op iets dat door middel van taal tot stand kan worden gebracht, en is dus ook geen performatief werkwoord.

Opdracht 5.2

Vraag: Elk van de onderstaande zinnen schendt een geslaagdheidsvoorwaarde van de taalhandeling *beloven*. Probeer voor elk van die zinnen aan te geven wat de geschonden voorwaarde is.

- (a) Ik beloof je dat morgen de zon opgaat.
- (b) Ik beloof je dat ik je morgen niet zal vermoorden.
- (c) Ik beloof je dat ik je morgen help verhuizen, maar ik ga morgen de hele dag naar het strand.

Relevante paragraaf: 5.2

Antwoord: Bij (a) verplicht de spreker zich tot iets waarop hij geen invloed kan uitoefenen, iets dat los van zijn bemoeienissen toch wel gebeurt. Een belofte moet betrekking hebben op iets waarvoor de spreker kan zorgen dat het gebeurt.

Bij (b) verplicht de spreker zich tot iets dat normaal gesproken ook al zonder de belofte het geval zou zijn (er laat zich natuurlijk een situatie denken, bijvoorbeeld in maffiakringen, waarbij iemand kan verwachten dat hij op een bepaald moment vermoord wordt; in zo'n situatie kan (b) wel als belofte dienst doen). Een belofte moet betrekking hebben op iets dat zonder de belofte niet zou gebeuren.

Bij (c) belooft de spreker iets, maar zegt meteen erop dat hij niet van plan is om zich eraan te houden. Bij een belofte moet de spreker op het moment van de belofte oprecht van plan zijn om zich, voor zo ver in redelijkheid mogelijk, aan zijn belofte te houden.

Opdracht 5.3

Vraag: In onderstaande zinnen heeft het gecursiveerde woord het zinsaccent. Lees de zinnen hardop en ga na wat er problematisch is aan de informatiestructuur van deze zinnen.

- (a) KPN heeft vorig jaar een winst van meer dan een miljard gulden *geboekt*.
- (b) Door de daling van de olieprijzen hoeven veel gasverbruikers minder te *betalen*.
- (c) De staatssecretaris is met een nieuw wetsvoorstel naar buiten *gekomen*.

Relevante paragraaf: 5.3

Antwoord: De informatiestructuur heeft betrekking op de informatieve waarde van verschillende zinslementen. Het element met de grootste informatiewaarde, de informatieve kern, heet de 'focus'. In gesproken taal valt het zinsaccent op deze constituent. In de drie voorbeelden (a-c) correspondeert deze vormelijke aanduiding van de focus niet met de informatieverdeling. *Geboekt*, *betalen* en *gekomen* dragen het zinsaccent, maar maken geen deel uit van de informatieve kern van de betreffende zin. In (a) is dat *een winst van meer dan een miljard gulden*, in (b) *minder*, en in (c) *een nieuw wetsvoorstel*.

Opdracht 5.4

Vraag: In dit hoofdstuk worden onder andere geslaagdheidsvoorwaarden en pragmatische gepastheid besproken. In elk van de onderstaande zinnen is er sprake van een schending van een geslaagdheidsvoorwaarde óf van schending van pragmatische gepastheid. Leg voor elk van deze zinnen uit om welk type schending het gaat.

- (a) Huisarts tegen een patiënt: Doe open die mond!
- (b) Huisarts tegen een patiënt: Hierbij sommeer ik u uw mond te openen.
- (c) Rechter tegen een verdachte: U dient al mijn vragen te beantwoorden door te zwijgen.
- (d) Rechter tegen een verdachte: Je liegt dat je scheel ziet.

Relevante paragrafen: 5.2, 5.4

Antwoord: Geslaagdheidsvoorwaarden bepalen onder welke omstandigheden een uiting kan gelden als een bepaalde taalhandeling. Pragmatische gepastheid heeft betrekking op de sociale situaties waarin een bepaald taalelement gebruikt kan worden.

- (a) Schending van pragmatische gepastheid: als taalhandeling is (a) een bevel, maar gelet op de sociale situatie wordt die te informeel onder woorden gebracht. Een arts wordt geacht tegenover zijn patiënt meer beleefdheid en afstand in acht te nemen.
- (b) Schending van een geslaagdheidsvoorwaarde: als taalhandeling is (b) een aanmaning om te voldoen aan een verplichting. Het openen van de mond is normaal gesproken echter geen verplichting die een arts af kan dwingen bij zijn patiënten.
- (c) Schending van een geslaagdheidsvoorwaarde: het is het recht van een verdachte om te zwijgen, maar geen plicht. Het zwijgen kan dus niet worden opgedragen.
- (d) Schending van pragmatische gepastheid: het woord *liegt* en de *uitdrukking liegen dat je scheel ziet* zijn zeer informeel, en daarom niet passend in de zeer formele situatie van een rechtbankzitting.

Opdracht 5.5

Vraag: Probeer zo precies mogelijk te omschrijven wat het gebruik van de vormen *u* en *jij* bepaalt. Vergelijk dat met de regels die gelden voor aanspreekvormen in een andere taal die je kent.

Relevante paragraaf: 5.4

Antwoord: Omdat er veel variatie is in het gebruik van *u* en *jij* kunnen de antwoorden op het eerste deel van de vraag sterk uiteenlopen. Factoren die een rol kunnen spelen zijn leeftijd (*oud-jong*), aard van de relatie (bijvoorbeeld *ouder-kind*, *docent-student*, *klant-winkelbediende*), klasse (*hoog-laag*), graad van formaliteit (*vergadering-borreltafelgesprek*). In de tussen haakjes gegeven voorbeelden is het gebruik van *u* waarschijnlijker in alle eerstgenoemde gevallen.

Ook bij het tweede deel van de vraag kunnen de antwoorden uiteenlopen, afhankelijk van de gekozen taal. Enkele voorbeelden: in het Engels wordt het onderscheid tussen een beleefde en een familiale aanspreekvorm niet gemaakt in het pronominale systeem; in het Duits wordt onder collega's relatief vaak *Sie* en niet *du* gebruikt, terwijl de laatste vorm onder familieleden dominant is.